

Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar ve Cornell H. Fleischer,
Treasures of Knowledge: an Inventory of the Ottoman Palace Library
(1502/3-1503/4), 2 C. Leiden: Brill, 2019. C 1: xiv+1080 s. C. 2: viii+242 s.

Değerlendiren: Berat Açıl

Son zamanlarda kütüphane, koleksiyon veya katalogların kültürel üretim ve tüketimin birer göstergesi olduğuna dair farkındalık sevindirici bir şekilde artmaktadır. Nitekim yakın zamanlarda kütüphane monografileri, ayrıntılı koleksiyon incelemeleri veya sadece kataloglardan hareketle kütüphane ve entelektüel faaliyetlere yönelik kimi çalışmalar yayımlandı.¹ Son yıllarda Osmanlı entelektüel tarihi ve onun önemli bir cüzü olan Osmanlı kitap kültürüne yönelik de nitelikli akademik çalışmalar yapılmaktadır.

Söz konusu çalışmaların son halkası, Harvard Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi'nden bazı akademisyenlerin uzun yıllar süren ortak çalışmasına dayanıp Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar ve Cornell H. Fleischer'in editörlüğünde hazırlanan *Treasures of Knowledge: an Inventory of the Ottoman Palace Library* (1502/3-1503/4) isimli iki ciltlik muazzam bir eserdir.

Mevcut çalışma, II. Bayezid'in kütüphanecisi olarak tanınan Atûfi'nin 908/1502-3'te müsvedde halini hazırlayıp 909/1503-4'te tebyiz ettiği ve 7000'e yakın eseri listeleyen saray kataloğunu değerlendirmeyi hedeflemektedir. Tek nüshası Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi Doğu Koleksiyonu'nda muhafaza edilen katalog, Osmanlı'nın kitaba, kütüphaneye müteallik çalışmalarının birçoğun-

1 Kütüphane çalışmalarının piri İsmail E. Erünsal başta olmak üzere Konrad Hirschler, yayımlanmış çalışmaları ile Tülay Artan-Hatice Aynur'un devam eden projeleri ve bunlarla bağlantılı olarak devam eden lisansüstü tezler son birkaç on yılda alana ciddi katkı yapmış çalışmalar arasında sayılabilir. Bu kabilden olmak üzere biz de Cârullâh Efendi Koleksiyonu hakkındaki derleme kitapla bu alandaki çalışmalara katkı sağladık.

@ Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi. beratacil@gmail.com

ID <https://orcid.org/0000-0003-1733-4077>

da olduğu gibi İsmail E. Erünsal tarafından ilk defa 1988'de tanıtılmıştır. Erünsal, 2016 yılına kadar farklı çalışmalarla konu hakkında güncellemeler yapmaya devam etmiştir (s. xiii, 1. dipnot).

İki ciltlik bir eserin editörler tarafından yazılan önsözünü yine editörlerce ayrı ayrı yazılmış olup her biri kataloğun farklı bir yönünü değerlendiren birer giriş makalesi takip etmektedir. Kitabın en ayrıntılı bölümlerinden birini kaleme alan Gülru Necipoğlu, iç hazinenin sadece bir kitap deposu işlevi görmediğini aynı zamanda bilginin üretim ve tasnif merkezi olduğunu iddia etmektedir. Kitabın farklı yerlerinde tekrar edildiği gibi bu, iki farklı dilde tasnif ilkelerinin anlatıldığı bir girişe sahip bilinen tek katalogdur. Necipoğlu; Osmanlı, Babür ve Safevi saray atölyelerini kıyaslama örneğinde olduğu gibi karşılaştırmalı bir bakış açısıyla konuyu geniş bir perspektiften ele almıştır. Cemal Kafadar, II. Bayezid'i Amasya'daki faaliyetleri, Anadolu'da on altıncı yüzyılın başında Türkçe kullanımdaki artış bağlamında ele aldığı yazısında, padişahı, kütüphanecisini ve meydana gelmiş koleksiyonu ayrı ayrı ele alır. Söz konusu katalogdan hareketle padişahın kitap ve ilimle ilişkisi, kitap tasnifi konusunda mevcut bilgi ve sorunların kataloga yansımaları da Kafadar tarafından ortaya konulmuştur. Kafadar ayrıca katalogda bulunan kimi yazmaları farklı kütüphanelerde bulmaya ve katalogla mukayese etmeye çalışmıştır. Cornell H. Fleischer, Atûfî'nin geleneğe ait bilginin seçimini, kullanımını ve muhafazasını tartışıp katalogun Osmanlı'nın zaman, tarih, yazı ve okuma mefhumlarını sorgulamamızı sağladığını göstermeye çalışmaktadır.

Katalogun sanatsal yönüne odaklanmayı vaat eden sonraki üç makaleden ilkinde Zeynep Atbaş, kitabın en önemli hususiyetine katkıda bulunacak şekilde katalogda yer alıp bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin farklı koleksiyonlarında muhafaza edilen yazmaları listelemektedir. Atbaş ayrıca bunlar arasında mühür, ithaf ve temellük kayıtlarından hareketle II. Bayezid'e ait olanları tespit etmiştir. Bir sonraki makalede Zeren Tanındı, katalogda yer alan yazmaların buldukları mevcut kütüphane ve koleksiyonları tespit edip söz konusu yazmaların sanatsal yönlerini icra eden kimi sanatçıları belirlemiş ve farklı disiplinlerden bazı yazmaların sanatsal özelliklerini örnek olarak incelemiştir. Bölümün son makalesinde Judith Pfeiffer, meşhur âlim, bürokrat ve bibliyofil Müeyyedzâde'nin eserleriyle Atûfî katalogunu mukayese ederek on altıncı yüzyıl başındaki Osmanlı edebî kanonunu tespit etmeye çalışmıştır. Osmanlı'nın entelektüel ve kültürel ufkuna dair önemli bir çalışma olan makale, doğrudan eserlerin sanatsal yönlerine değinmediğinden kitabın başka bir bölümünde yer alabilirdi.

Kitabın sonraki altı bölümü şerî ilimlere hasredilmiştir. Mohsen Goudarzi, tefsir ve kıraat hakkındaki yazısında katalogdaki eserlerde Rey ekolü ve Zemahşerî etkisinin daha baskın olduğunu iddia etmektedir. Recep Gürkan Göktaş, hadis kitaplarının Buhari ve Müslim başta olmak üzere belli başlı on hadis kitabının şerh ve haşiyelerinden müteşekkil olduğunu ortaya koymaktadır. Guy Burak, katalogda yer verilen dua ve tılsıma ait nesnelere de incelediği makalesinde söz konusu malzemenin nasıl geçişken olduğunu, sarayın günlük hayatındaki yerleriyle beraber kütüphane ve metin ilişkisini sorgulamaktadır. Katalogdaki kelam kanonuna dair eksikleri de tespit eden Abdurrahman Atçıl, yazmaların kelam müfredatını daha doğrusu kelam tarihini temsil etmekten uzak olduğunu belirtir. Himmet Taşkömür, fıkha dair makalesinde Hanefî fıkhnın erken dönem yazmalarına, fıkhnın temel metinlerine ve farklı havzalardan gelen yazmalara yer vermekte olup Fars bölgesi Hanefî metinlerinden kimilerinin katalog sayesinde günümüze ulaştığını ifade etmektedir. Mürteza Bedir, disiplinin tarihsel gelişimini de değerlendirdiği usul-ı fıkha dair makalesinde, Osmanlı öncesinde alanda Eş'arî bakış açısının baskın olduğunu dile getirmektedir.

Kitabın bundan sonraki bölümleri, konuları itibarıyla tasnife direnen ilimlerdir. Dil, edebiyat, tarih, siyaset, ahlak ve tasavvufun iç içe ele alındığı bölümleri bir arada değerlendirebiliriz. Cemal Kafadar ve Ahmet Karamustafa tarafından kaleme alınan oldukça faydalı makale; başka bölümlerde de ele alınan tasavvuf, evliya yaşamları, ahlak ve nasihat gibi alanları içerir. Farsça ve Türkçe eserlerin ayrı ayrı ele alındığı makalede, İmam Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî ile ilgili yazmaların baskın olduğu, on ikinci yüzyıl öncesi eserlerle, Arap şehirlerinin katalogda daha az temsil edildiği, on beşinci yüzyıla doğru Türkçeleşmeyle beraber Nakşibendiyye ve Zeyniyye'nin öne çıktığı vurgulanmaktadır. Siyaset düşüncesini ele alan Hüseyin Yılmaz'ın makalesinde de edebiyat, ahlak, kelam, tasavvuf, nasihatname konuları iç içedir. Yazar, katalogun Memlûklerden ziyade Abbâsî sonrası Fars dünyasını daha fazla yansıttığını ifade etmektedir. Cornell H. Fleischer ve Kaya Şahin, edebî eserler gibi içinde tarihle ilgili malzeme barındıran yazmaların varlığından dolayı tespiti ve tasnifi zor bir konu olan tarihle ilgili yazmalar hakkında kaleme aldıkları yazılarında Bayezid döneminin Osmanlı tarih yazımı ve tarihçiliğinin yükselmeye başladığı dönemi imlediğini, bu eserlerin Memlûk ve Timurlular ile Osmanlılar arasındaki kültürel ilişkiyi de gösterdiğini dile getirmektedirler. Arap dil bilimleri ve edebiyatı hakkında meşhur eserlerin katalogda yer alıp almadıklarını da ortaya koyan Tahera Qutbuddin, Arapçanın Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yer edindiğini iddia etmektedir. Sooyong Kim, Farsça eserleri değerlendirdiği makalesinde Osmanlı padişahlarının başta Molla Câmî olmak üzere Farsça yazan şairlerle kurduğu ilişkiye,

Türkçenin on altıncı yüzyılın başından sonra Farsçayla rekabet etmeye başladığına ve Farsça yazan kimi Osmanlı şairlerine değinmiştir. Christopher Markiewics, Osmanlı kitabedinin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere bürokrat olsun olmasın şairlerin/yazarların geleneksel bilgilerinin üzerine tesis edilip ilm-i inşayı da içine alan nesrin bir parçası addedilebileceğini göstermektedir. Sooyong Kim'le benzerlikler taşıyan makalesinde Ferenc Csirkes, Farsça ve Türkçeyle ilgili dil politikalarını ele alıp Osmanlı İmparatorluğu içindeki Türkçe kullanımını Avrupa dillerinin Latineden bağımsızlaşmasına benzetmektedir. Osmanlı edebiyatının imparatorluk edebiyatı olarak ele alınması gerektiğini iddia eden yazara göre katalogdaki eserler eğitim amaçlıdır. Nitekim yazara göre Batı'dan gelen devşirme kulların eğitim ihtiyacı, Türkçenin yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Yazara göre bu dönemde edebî model dil Farsça olmaya devam etmektedir.

Genel olarak bilim diyebileceğim alanlar da bir arada ele alınmaya müsaittir. Nühket Varlık'ın hakkında yazdığı tıp bunlardan biridir. Nitekim katalogda başka bölümlerin konusu gibi görünen fakat tıpla ilgili 700 yazma mevcuttur. Varlık, tıbbi bilginin üretim, organizasyon ve tüketimine odaklanıp kataloga yansıdığı kadarıyla tıbbi bilginin sarayda kimler tarafından, ne derece kullanıldığını ortaya koymuştur. Aleksandar Shopov, tıbbın tarıma bakan yönüne dair yazdığı makalesinde Topkapı Sarayı Müzesi ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazmalardan II. Bayezid'in mührünü taşıyanları tespit ederek tarıma yönelik bir dikkatin artmaya başladığını iddia etmektedir. Pınar Emiralioglu'nun makalesi acâibü'l-mahlûkat yazmaları ve ilk bakışta bunlarla ilişkisi kurulamayan coğrafya hakkındadır. Yazar, İslam coğrafyacıları coğrafya, tarih, kozmografya, tıp ve mekaniği bir arada düşünse de Atûfî'nin coğrafya ve acâibü'l-mahlûkatı astronomi, astroloji ve tarihten ayırdığını belirtmektedir. Kitabın daha önceki bölümlerinde de kısmen değinilen gizli ilimlere dair makalesinde Noah Gardiner; tabir, firaset, ilm-i kimya, ahbâr, fâl, tılsım, cifr, hiyel, sihir gibi konulara değinmekte ve Atûfî'nin bu ilimler için şemsiye bir kavram kullanmadığını ifade etmektedir. A. Tunç Şen ve Cornell H. Fleischer, astroloji ve astronomi hakkındaki makalelerinde ilm-i hey'e, ilm-i nücûmun farklı alanlarını ele alıp II. Bayezid zamanında ve öncesinde bu ilimlerin durumunu ve gelişimini dakik bir şekilde göstermişlerdir. McGill ekibinin makalesi de astronomi ve matematik ilimleri hakkında olup bir önceki makale gibi ilm-i hey'e ve ilm-i nücûm arasındaki farkı göstermekte ve bu ilimlerin felsefi ve tarihsel arka planını sunmaktadır. Matematik ilimleriyle ilgili bir diğer makalede Elaleh Kheirandish, İslam ülkelerindeki ve Avrupa'daki aritmetik ve geometri başta olmak üzere ilimlerin kendi tarihsel gelişim bağlamları içinde ele alınmaları gerektiğini ileri sürer.

Mantık ve cedeli ele alan Khaled el-Rouayheb, katalogda bu konularla ilgili eser sayısının oldukça az olduğunu belirttikten sonra sadece mantık ve cedelle ilgili eserlere bakıldığında bu kütüphanenin hangi İslam şehrinde olduğunu bilmenin zor olduğunu belirtir. Felsefe eserlerine yoğunlaşan Dimitri Gutas ise Atûfî'nin zihninde İslamî hikmet ve felsefi hikmet şeklinde bir ayırım olduğunu, felsefeyi bir nevi dinî ve seküler olmak üzere ikiye ayırdığını iddia edip bunun İbn Sînâ sonrasındaki gelişmelerden kaynakladığını belirtir.

Sonuç olarak giriş mahiyetindeki yazılar dışında kalan makaleler kendi içinde dört gruba ayrılmış görünmektedir: (i) Kataloğun sanatsal yönüne değinen yazılar, (ii) şeri ilimleri ele alan makaleler, (iii) geniş bir tanımla bilimsel addedilebilecek konuları ele alan yazılar ve (iv) son iki makaledeki genel-felsefi makaleler.

Birinci cildi oldukça yararlı ekler tamamlamaktadır. Zeynep Atbaş'ın hazırladığı, II. Bayezid'in mührünü taşıyıp Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunan yazmalar listesi kitabın en önemli katkıları arasındadır. II. Bayezid'in mührünü taşıyan ve başta Süleymaniye Kütüphanesi koleksiyonuna ve yurt dışındaki kimi koleksiyonlara götürülmüş/nakledilmiş yazmaların listesi ise Zeren Tanındı tarafından hazırlanmış olup ileri araştırmaları teşvik etmektedir. Gülru Necipoğlu, katalogda bulunan kimi yazmaları kütüphanede bulunan mevcut yazmalarla mukayese ederek kitabın zanaat yönüne büyük katkı sunmuştur. Mümkün olsaydı da zanaat yoğun olmakla beraber büyük bir entelektüel kapasiteyi gerektiren böylesi bir ameliye, tüm katalog için yerine getirilebilseydi.

Kitabın ikinci cildi ise kataloğun transliterasyonuna ayrılmıştır. Transliterasyondan sonra da kataloğun tıpkıbasımını sunulmuştur; Himmet Taşkömür ve Hesna Ergun Taşkömür bunu mükemmelen yerine getirmişlerdir.

Derleme kitaplarının çoğunda olduğu gibi mevcut çalışmada da günümüz disiplini anlayışıyla geçmişin ilimler tasnifi uyuşmaması edebiyat, astronomi, ahlak, siyaset, tasavvuf gibi disiplinlerle ilgili konuların farklı yazılarda tekrarlanmasını beraberinde getirmiştir. Bunun bir neticesi olarak benzer konuları ele alan araştırmacılar birbirinden farklılaşmak için özel çaba sarf etmişlerdir. Bununla beraber Zeynep Atbaş, Abdurrahman Atçıl gibi bazı yazarların makaleleri diğer yazarlar tarafından da okunduğu için kimi tekrarların önüne geçilebilmiştir. Editörlerin belirttiği gibi transliterasyon konusunda yazarlar serbest bırakılmıştır (s. vii) dolayısıyla farklı kullanımlar mevcuttur kitapta. Kitapta editörlerin yazarlara özgürlük alanı bırakmalarından kaynaklansa gerek her zaman kavram birliği sağlanamamıştır. Bu kitapla ilgili güzel bir değerlendirme yazmış olan Konrad Hirschler'in de

belirttiği gibi kavram birliği ve dizin, kitaptan edinilen faydayı daha da artırabilirdi. Editörler yazarların her birinden kataloğu kendi disiplinlerine göre değerlendirmelerini talep ettiklerini, katalogda yer alan ve almayan eserleri de değerlendirmeye almalarını, bunu da her makalenin sonunda katalogda yer alan eserler listesiyle göstermelerini istediklerini dile getirmektedirler (s. vii). Bu kitabın tutarlılığı ve makalelerin yapısal bütünlüğü için oldukça önemli bir ölçüt olduğu halde her makalede doğal olarak aynı oranda yerine getirilememiştir.

Nihai olarak şunu söylemek mümkün: Alanın önde gelen isimlerince derlenip her biri alanının uzmanı akademisyenler tarafından kaleme alınmış makalelerden oluşan *Treasures of Knowledge*, on altıncı yüzyılın hemen başında Osmanlı İmparatorluğu'nda bilgi üretimi, kullanımı, bilginin dolaşımı, bilgi politikaları, ilimler tasnifi ve bilgiye dair birçok olguyu ortaya çıkaran, yorumlayan ve daha ileri araştırmaları teşvik eden önemli bir çalışmadır. Benzeri çalışmalara da öncülük edecek bu kitabı Osmanlı'da kitap, kütüphane başta olmak üzere bilgi skalasının herhangi bir disiplinine ilgi duyan herkesin mutlaka edinip okuması gerekmektedir.